

SIPICZKI Zoltán¹–RAJCZI Alexandra²

¹egyetemi tanársegéd
Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Kaposvár
assistant lecturer
University of Kaposvár, Faculty of Economics and Business, Kaposvár
email: sipiczki.zoltan@ke.hu

²PhD-hallgató
Kaposvári Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Kaposvár
PhD student
University of Kaposvár, Doctoral School in Management and Organizational Science, Kaposvár
email: rajczi.alexandra@ke.hu

MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGÁNAK JÖVEDELMEZŐSÉGE AZ AGRÁRTÁMOGATÁSOK TÜKRÉBEN 2006 ÉS 2015 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN*

THE PROFITABILITY OF HUNGARIAN AGRICULTURE IN THE LIGHT OF SUBSIDIES IN PERIOD 2006–2015

ABSTRACT

Examining profitability is a key issue for the agricultural sector. The basic idea behind this article is that, in addition to examining the profitability of the examined agricultural sector in Hungary, it is worth examining the traditional profitability indicators as well as the specific factors determining the profitability of the agricultural sector. We are looking for an answer as to which part of the domestic agricultural business is what is competitive and, even without subsidies, a profitable category. We will examine how far the size of farms and the production direction are to change the profitability of individual farmers and agricultural subsidies. However, an investigated group, especially small agricultural businesses, considered this size range as a highly heterogeneous group. The study analyzes domestic agricultural enterprises in the database of the Farming Information System operated by the Agricultural Research Institute. The analysis was performed with statistically closed time series data.

Kulcsszavak: mezőgazdaság, agrárvállalkozások, modern magyar gazdaság

Keynotes: agricultural sector, agricultural enterprises, economy of modern Hungary

1. Bevezetés

Egy ország agrárstratégiájának kialakítása összetett folyamat. E stratégia pénzügyi területének döntő szempontja a versenyképesség, ezen belül a jövedelmezőség kérdése. „Nemcsak élelmszer-termelésről, értékesítésről, a vidéki lakosság megélhetésének hosszú távú biztosításáról,

* Az EFOP-3.6.1-16-2016-00007-es azonosítószámú „Intelligens szakosodási program a Kaposvári Egyetemen” című program támogatásával készült.

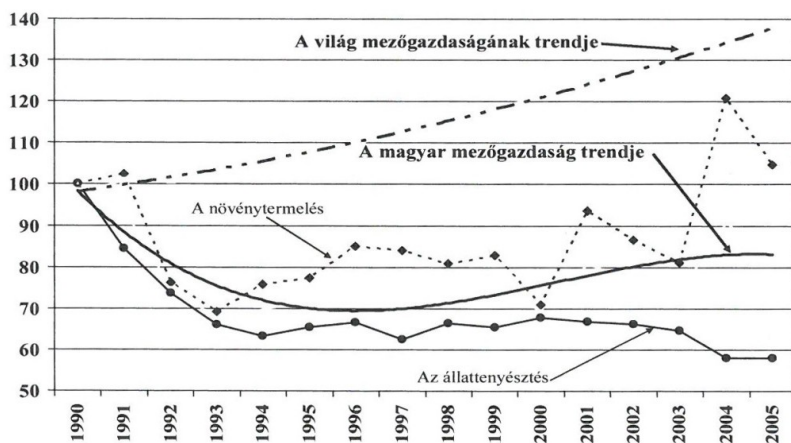
hanem a természeti erőforrások megőrzéséről, a megújuló energia biztosításáról, az ökoszisztéma gazdagságának fenntartásáról és élhető táj kialakításáról is döntéseket kell hozni a stratégia kialakítása során. Mindemellett a versenyképesség igénye is felmerül, mivel az egyes országok és régiók természeti erőforrásaik gazdasági hasznosítása érdekében piacaik megtartására, új piacok szerzésére törekednek. ...”¹ Cikkünk alapvetése, hogy a hazai agrárszektor jövedelmezőségének vizsgálatakor a hagyományos jövedelmezőségi mutatókon túl érdemes megvizsgálni az agrárium nyereségességét meghatározó speciális tényezőket is. Egyetlen agrárvállalkozás sem engedheti meg magának, hogy ne vizsgálja a jövedelmezőségét, hogy ne foglalkozzon az agrár támogatásokkal, mint az eredményességet meghatározó egyik tényezővel. Kutatásunkban tehát a magyar mezőgazdaság támogatásfüggőségét elemeztük. Arra keressük a választ, hogy a magyar mezőgazdasági vállalatok melyik része az üzemméret és tevékenységi kör alapján, ami kemény költségvetési korlát mellett (támogatások nélkül) a nyereséges kategóriába tartozik. Illetve, megvizsgáljuk, hogy üzemméret és termelési irány szerint mennyire módosítják az egyes agrárgazdálkodók jövedelmezőségét az agrártámogatások a vizsgált időszakban.

2. A magyar mezőgazdaság a rendszerváltást követően

Hazánk agrárkultúrája évezredek múlttal rendelkezik, természeti adottságai kedvezőek, így a jó minőségű és a kedvező mennyiségű terméseredmény elérésére a lehetőség adott. Ennek ellenére az elmúlt két évtizedben az agrárágazat teljesítménye mégis romlott (1. ábra). A vidéki települések elszegényedtek, a munkanélküliség növekedett.² Az 1980-as évek hazánk úgy gondolta, hogy természeti adottságaink, termékeink minősége és alacsony előállítás költségei elegendőnek bizonyul az európai piacokon. Napjainkban már beláttuk, hogy ez csak „agrár ábránd” volt.³

1. ábra: A világ és a magyar mezőgazdaság trendje a rendszerváltást követően

Figure 1.: The trend of world and Hungarian agriculture after the change of regime

Forrás: Varga Gyula (2010): Új szerepben a Magyar mezőgazdaság-adottságok, kényszerek és esélyek. A regionális tudományok műhelye tanulmányai. Kaposvári Egyetem, Kaposvár.

A rendszerváltás utáni időszakban a magyar agrárgazdaság esélyei a nemzetközi piaci versenyben rövid idő alatt lecsökkentek. A hatékony, eredményes termelés háttérbe szorult és a magyar agráriumban a kárpótlás, valamint a szövetkezetek átalakítása került a középpontba. A magyar gazdaság termelése drasztikusan csökkent, ellentétben a világ növekvő mezőgazdasági tendenciájával, a 2000-es évekig ez a szakadék pedig tovább mélyült. Az

állattenyésztés bővülése már a rendszerváltást megelőző években is fokozatosan lemaradt a növénytermesztésétől, az 1990-es éveket követően ez az arányvesztés tovább emelkedett.⁴ Mind a növénytermesztési mind az állattenyésztési ágazatban szükség van egy olyan szerkezetváltásra, amely biztosítja, hogy a kardinális ágazatokban az erőforrások és a piac még nagyobb hányadát professzionális, hatékonyan szervezett gazdaságok határozzák meg. Az állattenyésztés jelenlegi irányzata mellett legfeljebb pozíció tartásra képes. Szüksége van az ágazatoknak a lökésszerű pótlólagos felhajtó erőkre és pénztöke injekciókra. A növénytermesztési ágazatot pozitív gazdasági hatások segítik, ebben az ágazatban azonban a piacok távolsága, valamint a tároló, szállító kapacitások korlátozzák a növekedést.

3. Közös agrárpolitika (KAP), az Európai Unió támogatási rendszere

A Római Szerződés hatálybalépését követően a tagállamok agrárpolitikáját a közösségi szintű beavatkozási mechanizmusok határozták meg. Ennek következtében a közös agrárpolitika jogalkotásának terén az együttdöntés lépett. Létrejöttének alapvető oka, hogy a mezőgazdaság által előállított termékek szabadon mozogjanak állami beavatkozás mellett, ennek érdekében a közös piaccal összeegyeztethetetlen nemzeti intervenciós mechanizmusokat fel kellett számolni. A célkitűzések a Lisszaboni Szerződés óta változatlanok, számos reformot vezettek be azóta, de az alapkövek érvényesek napjainkban is.⁵ Az Európai Tanács 1999. évi berlini ülésén jóváhagyott Agenda 2000 reformcsomag és vidékfejlesztési rendelet következtében a vidékfejlesztési politika is beépült a közös agrárpolitikába. A vidékfejlesztés vált a közös agrárpolitika második pillérévé. Az Európai Unióban a közösségi támogatások forrásait a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap biztosítják. A Strukturális Alapok finanszírozási támogatást nyújtanak a szerkezetjavító intézkedésekhez, a Kohéziós Alap pedig a legkevésbé fejlett tagországok felzárkóztatását biztosítja. A KAP első pillérének, a termelési támogatásoknak a maximális kifizethetőségének mértékét az Európai Tanács már 2002-ben meghatározta, hogy 2007 és 2013 között a piaci támogatások és közvetlen kifizetések összege a 2006-os szinten marad, csak a reálérték tartása a cél.⁶ Magyarország az uniós csatlakozása óta, 2004 és 2013 között, 12 469 millió eurót, megközelítőleg 3430 milliárd forint közvetlen támogatást kapott. A közös agrárpolitika keretében kapott támogatások azonban nem csak a mezőgazdaság jövedelmezőségét határozzák meg, hanem a termelési struktúráját is. Az első pillér keretein belül négy elkülönített területre biztosított forrásokat az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap (EMOGA). A legnagyobb csoportját a közvetlen támogatások képezik, mely 2004 és 2013 között 2523 milliárd forintot tett ki, ebből a területalapú támogatásra 91 % azaz 2 293 milliárd forint, a tejtámogatásra 64 milliárd forint jutott. Az intervenciós intézkedések összege megközelítette a 433 milliárd forintot, melyet gabona intervencióra, tárolásra és felvásárlásra fordítottak. Hazánk a mezőgazdasági vállalkozások versenyképességének javítása érdekében az uniós közvetlen támogatásokat kiegészíti úgynevezett top-up támogatásokkal. A folyósított hazai kiegészítő támogatások összege tíz év alatt megközelítőleg 430 milliárd forintot tett ki.⁷

4. Módszertan

A tanulmány az Agrárgazdasági Kutató Intézet által működtetett Tesztüzemi Információs Rendszer (továbbiakban „AKI”) mezőgazdasági adatbázisa alapján elemzi a hazai mezőgazdasági vállalkozásokat. Az elemzés a statisztikailag lezárt 2006–2015. évi adatokkal dolgozik.

A vizsgált időszakban közel kétezer üzem szolgáltatott mintát, ami lefedi az ország nagyságrendileg 110 ezer üzemét, a reprezentatív súlyozás következtében.

1. táblázat: „AKI” mezőgazdasági adatbázis alapadatok

Table 1.: Basic data of the “AKI” agricultural database

Évszám	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Üzemszám a mintában	1 937	1 946	1 960	1 942	1 932	1 920	1 925	1 984	1 978	1 982	1 965
Üzemszám a megfigyelt alapsokaságban	108 479	108 479	101 277	101 277	101 277	105 922	105 975	105 975	109 737	109 737	110 618

Forrás: AKI adatok alapján saját szerkesztés

A mintában minden egyes vállalkozáshoz egy súlyszám került hozzárendelésre, mely megmutatja, hogy az adott mintabeli vállalkozás hány vállalkozást reprezentál az alapsokaságban. Ezáltal a feldolgozott adatok nem egyszerű számtani átlagként határozhatók meg, hanem a fenti súlyok segítségével súlyozott számtani átlagok használhatók. Ez különösen azokon a területeken ad lényegesen más eredményt, ahol az egyes méretcsoportokban jelentősen eltérő adatok szerepelnek. „A súlyozás következtében – a csoportonként eltérő kiválasztási arányok következtében – az alsó ökonómiai méretkategória üzeleinek jellemző értékei erősebben befolyásolják a súlyozott átlagot, mint a nagyobb méretkategóriájú gazdaságok jellemzői.”⁸

Az üzemek kiválasztásánál négy kritérium szerepel szempontként: a cégjogi forma, az üzemméret, a termelési irány és a regionális elhelyezkedés. A vizsgálatba a minimum 2400 eurónyi standard fedezeti hozzájárulást elérő gazdaságok kerültek be (Kovács–Keszthelyi, 2002).

A gazdaságok ökonómiai méretét a gazdaság EUR-ban kifejezett teljes standard termelési értékében (STÉ) a 1242/2008 Közösségi Rendelet 2. mellékletének alapján mértük. Az Agrárgazdasági Kutató Intézet által is használt határértékek szerint kis üzemméretnek 25 000 € alatti, közepes a 25 000–500 000 € közötti, és nagy üzemméretnek az 500 000 € feletti STÉ-et vettük.

5. Agrárium jövedelmezősége 2006-tól 2015-ig

Az egyik legelterjedtebb jövedelmezőségi mutatószám, melyet az AKI is használt.

$$\frac{\text{adózás előtti eredmény} + \text{ízetett kamatok}}{\text{források összesen}} \quad (1)$$

Azonban a hagyományos összetöke jövedelmezőség mutató (1) alapján készült értékeket különösen sok változó befolyásolja (szektoron belüli eltérő adózási szabályok, pénzügyi és kamateredmény stb.). A cikkünkben először szigorúan az agrárium jövedelemtermelő képességét vizsgáltuk egyéb tényezők (pénzügyi-, rendkívüli eredmény stb.) nélkül, ezért egy módosított mutatóra volt szükségünk, amely jobban kiemeli a mezőgazdasági tevékenységből származó nyereségességet. Ez a mutató az egységnyi árbevételre jutó költség (a továbbiakban: „Cost/rev”), egy módosított jövedelmezőségi mutató:

$$\text{Cost/rev} = \frac{\text{Üzemi költségek összesen}}{\text{Értékesítés nettó árbevétele}} \quad (2)$$

Tehát egyfajta egyszerűsített indikátora az üzemi eredménynek: amennyiben egyes érték alatt van akkor a vállalkozás bevétele meghaladja a kiadásokat, ha egy fölött, akkor több a kiadása, mint a bevétele. A rendkívüli eredmény, pénzügyi műveletek eredménye és egyéb tételek ezt még módosíthatják, azonban csak a termeléssel összefüggő költségekre és bevételekre fókuszáltunk.

Ezzel szemben a „Cost/revS” mutató esetén az értékesítés nettó árbevételéhez hozzáadjuk a vissza nem térítendő támogatásokat, tehát „bevezetjük” a puha költségvetési korlátot. „Cost/revS” tehát az Üzemi Költségek összesen tétele osztva az [Értékesítés Nettó Árbevétele + Visszafizetési kötelezettség nélkül kapott támogatások(kal)], tehát továbbra is egyfajta egyszerűsített indikátora az üzemi eredménynek, de közelítve a valósághoz. Hozzászámítjuk, hogy mi a jövedelmezőségi helyzet akkor, ha nem kemény költségvetési korlátot tételezünk fel, hanem puha költségvetést: a bevételbe a támogatásokat is belekalkuláljuk. Ez esetben

$$\text{Cost/revS} = \frac{\text{Üzemi költségek összesen}}{\text{Értékesítés nettó árbevétele} + \text{vissza nem térítendő támogatásokat}} \quad (3)$$

A „Cost/revS” mutatónál is amennyiben 1 alatt van a mutató értéke, akkor a támogatásokkal növelt bevétel meghaladja a kiadásokat. Ennek hatására átlagosan nyereségesé válik az agrárszektor.

2. táblázat: Cost/rev „(Üzemi költségek összesen)/(Értékesítés nettó árbevétele)” jövedelmezőségi mutatók üzemméret szerint 2006–2015

Table 2.: Cost/rev “(Total operating costs)/(Net sales revenue)” profitability indicators by size of business 2006–2015

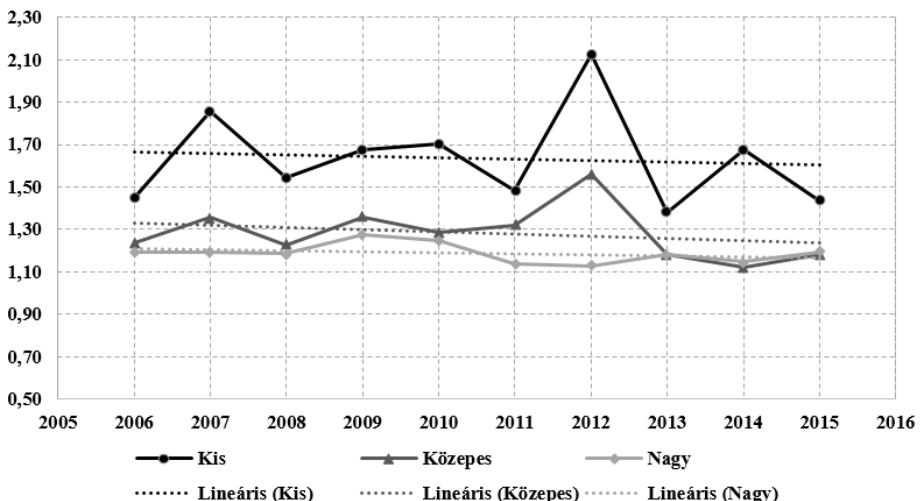
Évi Üzemméret	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kis	1,45	1,86	1,54	1,67	1,70	1,48	2,13	1,38	1,68	1,44
Közepes	1,24	1,36	1,23	1,36	1,28	1,32	1,56	1,18	1,12	1,18
Nagy	1,19	1,19	1,19	1,27	1,25	1,14	1,13	1,18	1,15	1,20

Forrás: AKI adatok alapján saját számítás

A 2. táblázatban látható, hogy üzemmérettől függetlenül veszteséges a magyar agrárszektor a támogatások nélkül (Cost/rev). Kis üzemméret esetén a költségek másfélszer akkora, mint a nettó árbevétel. A közepes és nagy cégek költségei „csak” húsz-harminc százalékkal magasabbak az értékesítési nettó árbevételénél.

2. ábra: Az egységnyi árbevételre jutó költség („Cost/rev”) jövedelmezőségi mutató üzemméretenként 2006–2015-ig

Figure 2.: Cost per unit of revenue (“Cost/rev”) by size of farms 2006–2015

Forrás: AKI adatok alapján saját számítás

Az egységnyi árbevételre jutó költség (a továbbiakban: „Cost/rev”) egyik üzemméret esetében sem csökkent 1-es érték alá, azaz valamennyi évben a mezőgazdasági termelők nettó árbevételét meghaladta az üzemi költségek. Ráadásul az évek során javuló tendencia sincsen, hiszen a hatékonyság növekedése szinte stagnál. A legkisebb négyzetek módszerével kiszámolva a megadott adatokhoz legjobban illeszkedő egyenes egyenletét, a lineáris trendvonal az egyes x értékek együtthatói a vizsgált időszakban évente a kis üzemméretnél átlagosan 0,0067 egységgel csökken, közepes esetében 0,0102 csökken, és a nagy agrárvállalkozásoknál 0,0052. Összességében valamennyi üzemméretnél csökken, tehát valamelyest javul a hatékonyság és ezáltal a jövedelmezőség, mert minél alacsonyabb annál több árbevétel jut egységnyi költségtényezőre, de ez a csökkenő tendencia szinte elenyésző, főleg annak tudatában, hogy az egyes határértéktől (üzemszüneti pont) összességében távol vagyunk.

A „Cost/revS” mutató esetében a kis és nagy üzemméretnél egy relatíve kicsi, de pozitív eredményt realizálnak a kis üzemméretű szereplők, míg a közepes üzemméretű gazdaságok meglehetősen nagy nyereséget érnek el.

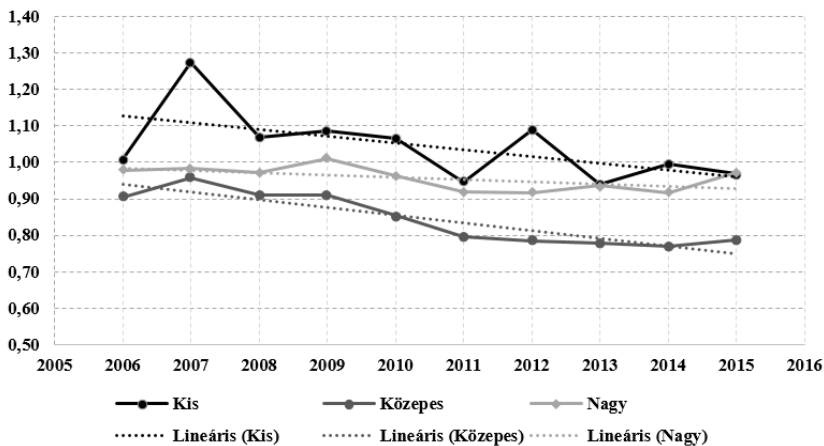
3. táblázat: Cost/revS „(Üzemi költségek összesen)/(Értékesítés nettó árbevétele + Vissza nem térítendő támogatásokat)” jövedelmezőségi mutatók üzemméret szerint, 2006–2015
Table 3.: Cost/revS “(Total operating costs)/(Net sales revenue + Non-refundable subsidies)” Profitability indicators by farm size, 2006–2015

Év\Üzemméret	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kis	1,01	1,27	1,07	1,09	1,07	0,95	1,09	0,94	0,99	0,97
Közepes	0,90	0,96	0,91	0,91	0,85	0,80	0,79	0,78	0,77	0,79
Nagy	0,98	0,98	0,97	1,01	0,96	0,92	0,92	0,94	0,92	0,97

Forrás: AKI adatok alapján saját számítás

3. ábra: Az egységnyi árbevételre jutó költség („Cost/revS”) jövedelmezőségi mutató üzemméretenként 2006–2015-ig

Figure 3.: Cost per unit of sales (“Cost/revs”) of profitability by farm size for 2006–2015

Forrás: AKI adatok alapján saját számítás

Az évek során javuló tendencia van: a támogatásokkal növelt bevétel meghaladja a kiadásokat. Ennek hatására átlagosan nyereséggé válik az agrárszektor, és ez az évek során folyamatosan kedvezőbb lesz. A legkisebb négyzetek módszerével kiszámolva a megadott adatokhoz legjobban illeszkedő egyenes egyenletét, a lineáris trendvonal az egyes x értékek együtthatói a vizsgált időszakban évente a kis üzemméretnél átlagosan 0,0187 egységgel csökken, közepes esetében 0,0211 egységgel csökken, és a nagy agrárvállalkozásoknál

0,0061 egységgel. Összességében támogatásokkal együtt sokkal nagyobb ütemben csökken, tehát javul a jövedelmezőség hatékonyság, mert minél alacsonyabb annál több árbevétel jut egységnyi költségtényezőre, de ez a csökkenő tendencia elenyésző a nagy üzemméretű gazdaságoknál.

6. Összefoglalás

Ahogy a Cost/Rev és Cost/RevS idősoros ábrákon is látszódott a vizsgált időszak elején 2006-ban és végén 2015-ben közel hasonló volt a mutatók értéke azaz

2015-ben	1,24	Cost/rev	0,85	Cost/revS
2006-ban	1,29	Cost/rev	0,94	Cost/revS.

Tehát, a vizsgált szektor támogatás nélkül átlagosan veszteséges volt, támogatással együtt már átlagosan nyereséget mutatott. Ezek a tendenciák köszönnek vissza a jövedelmező és nem jövedelmező osztályba eső gazdaságok aránya esetében az összes üzemhez viszonyítva: a 4. és 5. táblázatban az olvasható le, hogy egyes méretkategóriákon belül az üzemek hány százaléka esik az adott mutató alapján nulla és egy közé, azaz jövedelmező kategóriába, és a teljes sokaság hány százaléka ért el egyes érték fölötti eredményt, vagyis nem jövedelmező az adott mutató alapján.

4. táblázat: Jövedelmező és nem jövedelmező kategóriába eső gazdaságok aránya az összeshez, üzemméretenként 2006-ban

Table 4.: Profit and non-profitable category of farms for all farms in 2006

Cost/rev	Kis	Közepes	Nagy	Összes
Jövedelmező (0–1 mutató)	36,72%	43,51%	21,69%	39,98%
Nem jövedelmező (1< mutató)	63,28%	56,49%	78,31%	60,02%
Cost/revS	Kis	Közepes	Nagy	Összes
Jövedelmező (0–1 mutató)	63,49%	75,67%	64,46%	71,71%
Nem jövedelmező (1< mutató)	36,51%	24,33%	35,54%	28,29%

Forrás: AKI adatok alapján saját számítás

5. táblázat: Jövedelmező és nem jövedelmező kategóriába eső gazdaságok aránya az összeshez, üzemméretenként 2015-ben

Table 5.: Percentage of non-profitable and non-profitable holdings for all, by farm size in 2015

Cost/rev	Kis	Közepes	Nagy	Összes
Jövedelmező (0–1 mutató)	46,37%	53,98%	21,98%	48,93%
Nem jövedelmező (1< mutató)	53,63%	46,02%	78,02%	51,07%
Cost/revS	Kis	Közepes	Nagy	Összes
Jövedelmező (0–1 mutató)	68,16%	83,78%	52,75%	76,63%
Nem jövedelmező (1< mutató)	31,84%	16,22%	47,25%	23,37%

Forrás: AKI adatok alapján saját számítás

Támogatások nélkül romlott a jövedelmezőségi mutatója (Cost/revS és Cost/rev) a magyar mezőgazdasági vállalatoknak, de egy részük még kemény költségvetési korlát mellett (támogatások nélkül) is a nyereséges kategóriában volt: támogatás nélkül a vizsgált gazdaságok 39,98%-a volt nyereséges, támogatással növelt értékesítés nettó árbevételével pedig már 71,71%-uk 2006-ban. Ezzel szemben 2015-re a gazdaságok 48,93% nyereséges támogatás nélkül, (Cost/rev < 1 db üzem viszonyítva az összes üzem számához) és 76,63%-uk nyereséges átlagosan a mi mutatószámunk alapján támogatással növelve.

Összességében az évek során kismértékű javuló tendencia van a kis és közepes üzemméret esetén: a támogatásokkal növelt bevétel meghaladja a kiadásokat. Ennek hatására kismértékben de átlagosan nyereségessé válik az agrárszektor.

A hatékonysági szabad kapacitások a mezőgazdaság egyes ágazataiban a jövőben agrárpolitikai szempontból felértékelődhet, az input output allokáció hatékonyságának szerepe növekedhet az elkövetkező időszakban.⁹ A kis és közepes gazdálkodók jövedelmezőségének hektikuságát érdemes lenne kezelni, például biztosításokkal, aszály és betegségtűrőbb növényi állománnyal. A raktározási képesség javításával. A fentiekre azonban csak most van lehetőség pályázati és támogatási beruházások idején, hiszen 2020 után ezek átalakulásával valamennyi méretkategória jövedelmezősége bizonytalanra válik, minden más változatlansága mellett. A kicsi és közepes méretkategóriába tartozó gazdaságoknak javítani szükséges a hatékonyságukat, annak érdekében, hogy ellentételezni tudják a támogatások kitérttségét. Méret kategóriától és termelési iránytól függetlenül kiemelt jelentősége van az input és output allokáció optimalizálásának. A mezőgazdasági szereplőknek is képesnek kellene lennie arra, hogy a növekvő számban megjelenő költségeiket az árbevételben realizálni tudják.

JEGYZETEK

1. Székely Csaba (2016): A magyar mezőgazdaság stratégiai kérdései. *Gazdálkodás* 2016/1. 16. p.
2. Szabó Gyula (2010): Föld- és területrendezés. Nyugat-magyarországi Egyetem.
3. Udovecz Gábor (2010): Szerkezetváltási kényszerben a magyar agrárgazdaság. A regionális tudományok műhelye tanulmányai. Kaposvári Egyetem, Kaposvár.
4. Varga Gyula (2010): Új szerepben a Magyar mezőgazdaság- adottságok, kényszerek és esélyek. A regionális tudományok műhelye tanulmányai. Kaposvári Egyetem, Kaposvár.
5. Massot Albert (2016): A közös agrárpolitika és a szerződés. URL: www.europarl.europa.eu (letöltés dátuma: 2017. 09. 23.)
6. Sarudi Csaba (2004): Vidékfejlesztési intézkedések, támogatások és kilátások az Európai Unió bővítése után. *Tér és társadalom*, 18. évfolyam, 2004. 2.
7. Tóthné Kiss Katalin, Vida Cecília, Literáti Gergő (2015): Tanulmány a 2007–2013. évi EU költségvetési időszakban Magyarország részére juttatott közösségi támogatások összefoglaló bemutatásáról, értékeléséről. Állami Számvevőszék, Budapest.
8. Kovács Gábor–Keszthelyi Szilárd (2002): A tesztüzemek 2001. évi gazdálkodásának eredményei. *Agrárgazdasági információk* 2002/2. AKI.
9. Baráth Lajos–Fertő Imre (2012): Heterogenitás és technikai hatékonyság: A magyar specializált szántóföldi növénytermesztő üzemek esete. IEHAS Discussion Papers, Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baráth Lajos–Fertő Imre (2012): Heterogenitás és technikai hatékonyság: A magyar specializált szántóföldi növénytermesztő üzemek esete. IEHAS Discussion Papers, Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences.
- Kovács Gábor–Keszthelyi Szilárd (2002): A tesztüzemek 2001. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági információk 2002/2. AKI.
- Massot Albert (2016): A közös agrárpolitika és a szerződés. URL: www.europarl.europa.eu (letöltés dátuma: 2017. 09. 23.)
- Sarudi Csaba (2004): Vidékfejlesztési intézkedések, támogatások és kilátások az Európai Unió bővítése után. Tér és társadalom, 18. évfolyam, 2004. 2.
- Szabó Gyula (2010): Föld- és területrendezés. Nyugat-magyarországi Egyetem.
- Székely Csaba (2016): A magyar mezőgazdaság stratégiai kérdései. Gazdálkodás 2016/1. 16. p.
- Tóthné Kiss Katalin, Vida Cecília, Literáti Gergő (2015): Tanulmány a 2007–2013. évi EU költségvetési időszakban Magyarország részére juttatott közösségi támogatások összefoglaló bemutatásáról, értékeléséről. Állami Számvevőszék, Budapest.
- Udovecz Gábor (2010): Szerkezetváltási kényszerben a magyar agrárgazdaság. A regionális tudományok műhelye tanulmányai. Kaposvári Egyetem, Kaposvár.
- Varga Gyula (2010): Új szerepben a Magyar mezőgazdaság-adottságok, kényszerek és esélyek. A regionális tudományok műhelye tanulmányai. Kaposvári Egyetem, Kaposvár.